

УДК 336.228

Ситник І.П.*кандидат технічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національного університету харчових технологій***Цвіль Ю.І.***студентка
Національного університету харчових технологій*

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В РЕГУЛЮВАННІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ І ЙОГО ВПЛИВ НА ЇХ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

У статті розглянуто діяльність Національного банку України в регулюванні функціонування платіжних систем. Досліджено вплив НБУ на платіжні системи в Україні та основні тенденції їх розвитку. Проаналізовано використання платіжних систем в Україні та встановлено важливість нагляду та регулювання НБУ за ними.

Ключові слова: Національний банк України, платіжна система, Система електронних платежів, НПС «Український платіжний ПРОСТИР», еквайринг, міжнародні карткові платіжні системи, міжнародні системи переказу коштів, контроль.

Сытник И.П., Цвиль Ю.И. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА УКРАИНЫ В РЕГУЛИРОВАНИИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ИХ РАЗВИТИЕ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрено деятельность Национального банка Украины в регулировании функционирования платежных систем. Исследовано влияние НБУ на платежные системы в Украине и основные тенденции их развития. Проанализировано использование платежных систем в Украине и установлено важность присмотра и регулирования НБУ за ними.

Ключевые слова: Национальный банк Украины, платежная система, Система электронных платежей, НПС «Украинский платёжный ПРОСТИР», эквайринг, международные карточные платежные системы, международные системы перевода средств, контроль.

Sytnyk I.P., Tsvil Y.I. THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE IN THE SPHERE OF REGULATION OF PAYMENT SYSTEMS AND ITS INFLUENCE ON THEIR DEVELOPMENT IN UKRAINE

The activity of the National bank of Ukraine is considered in adjusting of functioning of the payment systems. It was investigational an influence of NBU on the payment systems in Ukraine and basic their progress trends. The analysis was done on the use of payment systems in Ukraine and the importance of supervision and regulation them of NBU.

Keywords: National Bank of Ukraine, payment systems, electronic payments, NPS "PROSTIR", acquiring, international card payment systems, international transfer systems, control.

Постановка проблеми. З кожним роком платіжні системи все більше проникають у наше життя. Якщо раніше їх використовували тільки спеціалісти банків для автоматизації процесів банківських установ, то нині платіжні системи відіграють пріоритетну роль у діяльності Національного банку України не тільки на операційному, а й на політичному та економічному рівнях. Актуальність дослідження пов'язана із зростанням кількості платіжних систем на українському ринку та ефективністю їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо платіжних систем, діяльності центрального банку в їх регулюванні та нагляді досліджуються спеціалістами центральних банків як в Україні, так і всьому світі. Важливі внески в дослідження зробили спеціалісти Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського центрального банку, а також, говорячи про український ринок, спеціалісти Національного банку України. Окремі аспекти діяльності центрального банку у сфері платіжних систем розглянуто у працях Ю. Балакіної, С. Науменкової, В. Прохоренка, В. Апелькової та ін.

Постановка завдання. Головним завданням нашої статті є дослідження впливу центрального банку на платіжні системи, які діють в Україні, надання рекомендацій щодо нагляду за функціонуванням платіжних систем та ефективністю їх діяльності на вітчизняному ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Платіжна система – це будь-яка система, яка використовується для врегулювання фінансових операцій

шляхом передачі грошової вартості, і містить у собі інститути, інструменти, людей, правила, процедури, стандарти і технології, які роблять такий обмін можливим [7, с. 3].

Відповідно до українського законодавства в державі можуть функціонувати внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи.

Згідно із Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (стаття 11) Національний банк України має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем. Національний банк України забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування і розвиток створених ним платіжних систем [9]. Платіжні системи, засновані НБУ, вважаються державними платіжними системами.

Станом на 2016 р. в Україні діє дві платіжні системи, платіжною організацією та розрахунковим банком яких є Національний банк України:

– Система електронних платежів.

– Національна платіжна система «Український платіжний ПРОСТИР».

Система електронних платежів Національного банку (СЕП) – державна банківська платіжна система, що забезпечує проведення міжбанківського переказу через рахунки, відкриті в Національному банку України [4].

Слід відзначити, що для СЕП характерним є те, що вона не має жодних пріоритетних показників щодо опрацювання платежів, окрім порядку надходження цих платежів.

Найперші платежі були оброблені СЕП 5 серпня 1993 р. А після скасування паперових та телеграфних авізо в міжбанківських розрахунках, датованого станом на 1 січня 1994 р., відбулося активне вторгнення електронного грошового обігу в українську економіку.

У 2016 р. виповнилось 23 роки з того часу, як в Україні була впроваджена система електронних платежів Національного банку України (СЕП). Таке нововведення було випробувано та введено в експлуатацію, що значно полегшило життя багатьох українців, які здійснюють різні розрахункові операції. СЕП є високоєфективною та безпечною системою.

НБУ відіграв важливу роль у розробці СЕП і згідно із законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» СЕП визначено державною системою міжбанківських розрахунків, а Національний банк України – платіжною організацією та розрахунковим банком СЕП.

Нині СЕП вважається системою важливою платіжною системою в Україні. Її важливість пояснюється тим, що через неї здійснюється 97% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України, тоді як через кореспондентські рахунки, що відкриті банками в інших банках – 3% таких переказів (рис. 1).

Рис. 1. Обсяг міжбанківських переказів у гривні за прямими кореспондентськими рахунками банків та через СЕП

Джерело: розроблено авторами на основі даних НБУ

Станом на 1 жовтня 2016 р. учасниками СЕП були 223 установи, серед яких: 105 – банки України, 90 – філії банків України, 27 – Державна казначейська служба України та її органи, 1 – Національний банк України [4].

На рис. 2 показана динаміка учасників СЕП за 2013 – 01.10.2016 рр.

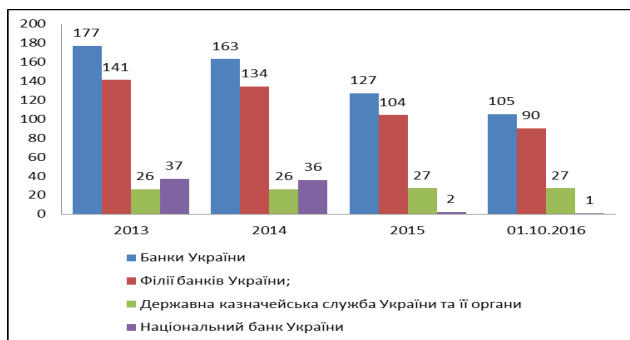

Рис. 2. Кількість учасників СЕП за період 2013–2016 рр.

Джерело: розроблено авторами на основі даних НБУ

Щодо завантаженості СЕП, то за 9 місяців 2016 р. СЕП було оброблено 229 647 тис. початкових платежів на суму 14 197 млрд грн, зокрема: у файловому режимі – 228 896 тис. початкових платежів на суму 8 619 млрд грн; у режимі реального часу – 751 тис. початкових платежів на суму 5 578 млрд грн.

Переважна більшість початкових платежів надіслана до СЕП банками України та їх філіями – 214 856 тис. початкових платежів (93% від їх загальної кількості).

За 9 місяців 2016 р. в СЕП у середньому за день оброблялося 1 235 тис. початкових платежів на суму 76 млрд грн.

Середньоденний залишок коштів на рахунках учасників СЕП становив 54.74 млрд грн, а середньодобовий коефіцієнт обігу коштів за рахунками учасників системи – 1,39 [4].

За 23 роки користування СЕП відбулося динамічне збільшення обсягу платежів, які були здійснені учасниками даної системи. За період 2013–2016 рр. кількість платежів зменшується, а сума оборотів значно зростає. На рис. 3 наведені дані, що показують завантаженість СЕП за кількістю платежів.

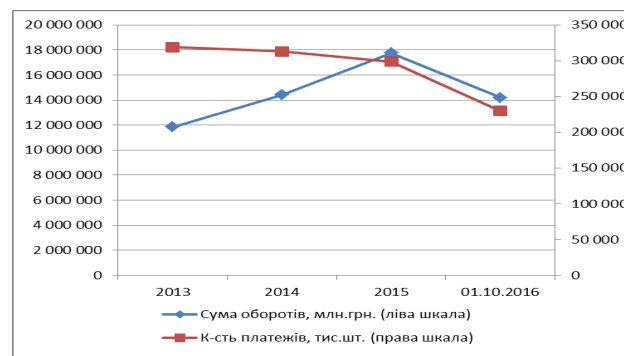

Рис. 3. Завантаженість СЕП за 2013–2016 рр.

Джерело: розроблено авторами на основі даних НБУ

Національний банк України розробив усі належні умови для того, щоб мати можливість максимально задовольняти потреби в переказі коштів учасників СЕП. Забезпечення високого рівня безпеки і надійності проведення міжбанківських переказів у національній валюті через СЕП викликає довіру в усіх її користувачів.

СЕП забезпечує проведення переказу коштів у файловому режимі та в режимі реального часу. Це відбувається за зобов'язаннями банків, за дорученнями клієнтів банків та інших учасників цієї системи.

У файловому режимі обмін міжбанківськими електронними розрахунковими документами здійснюється шляхом приймання-передавання документів, згрупованих у файли. Тривалість технологічного циклу становить 15–20 хвилин. Кошти списуються з технічного рахунку учасника СЕП у момент приймання початкових платежів до Центру оброблення СЕП та зараховуються на технічний рахунок учасника-отримувача в момент надходження до Центру оброблення СЕП квитанції про успішне приймання файлу платежів у відповідь [4].

У режимі реального часу кошти списуються з технічного рахунку учасника СЕП-платника і зараховуються на рахунок учасника-отримувача одночасно [4]. Такий режим у системі вступив у дію у 2006 р.

Станом на 01.10.2016 р. платежі за сумою у файловому режимі становлять 60,7%. Також спостерігається тенденція щодо збільшення частки платежів за

сумою, які були здійснені СЕП у режимі реального часу – до 39,3% порівняно з 1,9% у 2007 р. (рис. 4).

Рис. 4. Завантаженість СЕП за сумою платежу у 2-х режимах функціонування СЕП за період 2007 – 01.10.2016 рр.

Джерело: розроблено авторами на основі даних НБУ

Як бачимо, за 23 роки функціонування СЕП Національний банк України ретельно стежить за здій-

сненням міжбанківських розрахунків через СЕП та працює над удосконаленням такої платіжної системи.

Ще однією державною платіжною системою є Національна платіжна система «Український платіжний простір» (до 2016 р. діяла як Національна система масових електронних платежів – НСМЕП [8, с. 1]). В Україні вона функціонує з 2000 р. «ПРОСТІР» є системою електронних платежів, у якій оплата товарів/послуг, одержання готівки та інші різноманітні операції з національною валютою здійснюються з використання електронних платіжних засобів. У нашому випадку за допомогою платіжних карток «ПРОСТІР».

Першочергово ця система була створена для вирішення загальнодержавних питань у сфері освіти, фінансів, торгівлі, охорони здоров'я.

Станом на січень 2017 р. до центрального маршрутизатора «ПРОСТІР» підключено 48 банків-учасників, 13 852 банкоматів, 158 889 терміналів та 624 434 карток [6].

На сьогодні «ПРОСТІР» в Україні конкурує з двома найбільшими міжнародними платіжними сис-

Таблиця 1

Платіжні системи, які функціонують в Україні (станом на 01.01.2017 р.)

Платіжна система	Платіжна організація	Місцезнаходження платіжної організації	Ознака платіжної системи
I. Платіжні системи, платіжними організаціями яких є банки			
«Welsend»	АБ «Укргазбанк»	Україна	міжнародна
«FLASHPAY»	ПАТ «Банк фамільний»	Україна	внутрішньодержавна
«Система термінових переказів «Швидка копійка»	АТ «Ощадбанк»	Україна	внутрішньодержавна
II. Платіжні системи, платіжними організаціями яких є небанківські установи			
«Поштовий переказ»	УДППЗ «Укрпошта»	Україна	внутрішньодержавна
«TYME»	ТОВ «ФК «ОМП-2013»	Україна	міжнародна
«WebMoney.UA»	ДП «ФК «ЕлМІ»	Україна	внутрішньодержавна
III. Міжнародні карткові платіжні системи			
«MasterCard»	MasterCard International Inc.	США	міжнародна
«Visa»	Visa International Service Association	США	міжнародна
«American Express»	American Express Limited	США	міжнародна
IV. Міжнародні системи переказу коштів			
«MoneyGram»	MoneyGram Payment Systems, Inc.	США	міжнародна
«Western Union»	Western Union Financial Services, Inc./ Western Union Network (France), SAS	США / Франція	міжнародна
«Sigie Money Transfer»	CEL.INT LTD	Великобританія	міжнародна
«INTELEXPRESS»	ТОВ Мікрофінансова організація «Інтел Експрес Джорджія»	Грузія	міжнародна
«MEEEST»	MEEEST Corporation Inc.	Канада	міжнародна

Джерело: розроблено авторами на основі даних НБУ

Таблиця 2

Структура відправлених та отриманих переказів через міжнародні платіжні системи, створені нерезидентами (2013–2015 рр.)

Міжнародна платіжна система	в Україні			з України		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Western Union (США)	28,82	33,02	34,40	29,02	33,14	34,82
Золота корона (РФ)	29,41	31,21	27,76	29,57	31,76	28,29
MoneyGram (США)	8,44	10,06	14,23	11,03	10,11	9,32
Юністрим (РФ)	9,62	10,01	9,17	9,93	10,07	10,11
CONTACT (РФ)	8,91	6,13	5,57	7,85	5,98	4,34
Блиц (РФ)	5,34	4,73	4,41	5,27	4,50	9,37
Інші	9,46	4,84	4,46	7,33	4,44	3,75

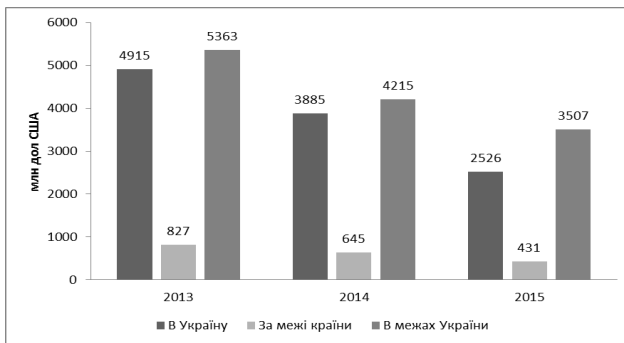

Рис. 5. Сума переказів, здійснених через системи переказу коштів (в еквіваленті)

Джерело: розроблено авторами на основі даних НБУ

темами, які здійснюють розрахункові операції за допомогою платіжних карток: VISA, MasterCard.

Показники функціонування платіжної системи «ПРОСТІР» є значно нижчими за відповідні показники міжнародних платіжних систем. Частка ринку ПРОСТІР займає менше 2% як за кількістю операцій, здійснених із використання платіжних карток, так і за їх величиною. Водночас VISA займає більше 50% частки на ринку, а MasterCard – більше 40% [7, с. 32]. Такі показники свідчать про те, що платіжній системі «ПРОСТІР» досить важко конкурувати з міжнародними платіжними системами. Тому необхідне розширення за допомогою створення нових проектів. Згідно з вимогою до Національної платіжної системи «Український платіжний простір» учасникам НПС «ПРОСТІР» зобов'язані забезпечити:

1. Еквайринг карток обладнаних чипом стандарту EMV у банкоматах та терміналах – з 1 квітня 2017 р., у торговельних терміналах та програмно-технічних комплексах самообслуговування з 1 липня 2017 р., у власних платіжних терміналах із безконтактним інтерфейсом – з 1 жовтня 2017 р.

2. Надання установам торгівлі (сервісу), з якими укладені договори, послуг Інтернет-еквайрингу для проведення операцій, які здійснюються держателями платіжних карток НПС «ПРОСТІР» у мережі Інтернет – з 1 жовтня 2017 р. [5].

Слід зазначити, що в Україні діють як внутрішньодержавні, так і міжнародні системи. У таблиці 1 наведені найголовніші з них.

Існує досить велика кількість функціонуючих платіжних систем в Україні.

І слід відзначити, що основні транзакції відбуваються через міжнародні платіжні системи. За даними НБУ у 2015 р. в Україні діяло 47 систем переказу коштів, 19 з яких створені нерезидентами. На рис. 5 показано основні перекази з використання платіжних систем, створених як резидентами, так і нерезидентами.

У 2015 р. кількість переказів зменшилась майже вдвічі. Це пов'язано з політичною та економічною ситуацією в Україні, знеціненням національної валюти та зростанням курсу долара.

Основна частина коштів в Україну та за її межі надходила з використанням таких міжнародних

платіжних систем як «Western Union», «Золота корона», «MoneyGram» та «Юнистрим». У таблиці 2 подана структура платежів через міжнародні платіжні системи.

Слід відзначити, що з 2016 р. платіжні системи з Російською Федерацією в Україні не функціонують. Але розвиток інших міжнародних систем усе одно стрімко зростатиме. НБУ очікує, що до 2020 р. рівень готівкових платежів скоротиться на 20–25%, тоді як за підсумками першого півріччя 2016 р. готівкові операції становили 69,6% [3].

Національний банк України вже досить тривалий час регулює діяльність платіжних систем. Із кожним роком цей механізм все більше вдосконалюється. Новим етапом є впровадження нагляду за платіжними системами, тобто НБУ здійснює ретельні перевірки, встановлює певні критерії важливості та заходи впливу, регулює вихід нових платіжних систем на український ринок.

Висновки. Отже, аналіз діяльності НБУ у сфері платіжних систем показав, що нині цей механізм знаходиться ще на стадії розвитку і потребує багатьох доповнень для вдосконалення. Головними напрямками роботи НБУ щодо платіжних систем є наглядова та регулятивна політика. А також забезпечення ефективності діяльності створених НБУ платіжних систем: СЕП та «ПРОСТІР». Для їх удосконалення та більш широкого використання цих систем центральному банку слід виконати ряд завдань та прийняти рішення, які зможуть посилити їх роль на ринку платіжних систем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [Електронний ресурс]. – закон України від 05.04.2001 № 2346–III зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
2. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс] : закон України від 20.05.99 № 679–XIV, зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
3. Офіційний сайт газети «Економічна правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/10/19/608417/>.
4. Офіційний сайт Національного банку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
5. Офіційний сайт НПС «Український платіжний ПРОСТІР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prostir.gov.ua/prostir/>.
6. Прохоренко В. Система електронних платежів Національного банку України – 20 років / В. Прохоренко, Н. Синявська // Вісник НБУ. – 2013. – № 8. – С. 4–6.
7. Ситник І. Досвід використання систем VISA та MASTERCARD в Україні та за кордоном / І. Ситник, Т. Говорущко, О. Лисенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Випуск 5. – С. 29–35.
8. Ситник І. Перспективи і подальший розвиток національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) в Україні // Програма і матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості», 24–25 квітня 2014 р. – К. : НУХТ, 2014 р. – С. 140–142.
9. Summers B. Payment Systems : Design, Governance and Oversight / editor Bruce J. Summers.–Central Banking Publications Ltd, London, 2012. – P. 3.